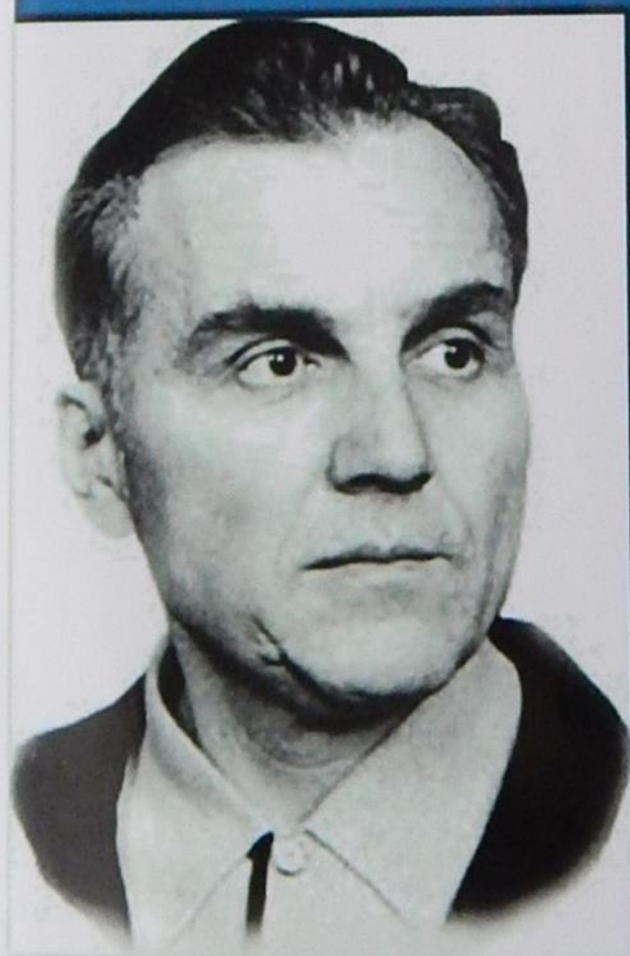

*Видатні українські
педагоги*

Випуск 10

Василь Сухомлинський

*Львівське крайове товариство «Рідна школа»
Національний університет «Львівська політехніка»
Кафедра педагогіки та соціального управління
Львівський національний університет ім.І.Франка
Факультет педагогічної освіти*

Серія «Видатні українські педагоги»

Випуск X

**ВАСИЛЬ
СУХОМЛИНСЬКИЙ**

Львів 2018

УДК 37.091.12 – 057.86

Присвячується видатному
українському педагогу
В.О.Сухомлинському з нагоди
100-річчя від дня народження

Рецензенти:

Герцюк Д.Д., кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету педагогічної освіти Львівського національного університету ім.І.Франка

Сушенцева Л.Л., доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та соціального управління Національного університету «Львівська політехніка»

Швай Р.І., доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та соціального управління Національного університету «Львівська політехніка»

Друкується за ухвалою Президії Львівського крайового товариства «Рідна школа» (протокол №10 від 09 жовтня 2018 р.), та рішення кафедри педагогіки та соціального управління Національного університету «Львівська політехніка» (протокол №4 від 02 жовтня 2018 р.)

**Серія «Видатні українські педагоги»
заснована у 2012 році**

С-40

Василь Сухомлинський [Текст]: наук.праці / упоряд. та наук.ред. П.Сікорський, Д.Герцюк – Львів: Бадікова Н.О., 2018, - 252 с.

(Серія «Видатні українські педагоги», вип.10).

Серію наукових видань «Видатні українські педагоги» продовжує випуск збірника праць, в якому вміщено статті науковців, викладачів вищих навчальних закладів, учителів, присвячених науково-педагогічній діяльності видатного українського педагога, директора школи, дитячого письменника В.О.Сухомлинського.

Для широкого освітянського загалу, всіх, хто цікавиться проблемами розвитку української освіти та розбудови української школи.

ISBN 978-617-7448-26-5

@ Львівське крайове товариство «Рідна школа», 2018

@ НУ «Львівська політехніка», 2018

@ Львівський НУ ім.І.Франка, 2018

**ГУМАНІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Світлана Вдович,

Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності

У статті обґрунтовано гуманістичну спрямованість естетичного виховання у педагогічній спадщині видатного українського педагога В. О. Сухомлинського. У центрі навчання і виховання, на думку педагога, повинна бути людина. Найголовнішим у формуванні особистості є виховання почуття власної гідності, а найважливішим педагогічним інструментом педагога – уміння глибоко поважати людську особистість у своєму вихованцеві. В естетичному вихованні та самовихованні особистості В. О. Сухомлинський особливе місце відводить категорії краси, яка відточує людяність. Естетичне виховання передбачає розвиток почуттів дитини: моральних, інтелектуальних і естетичних у їх тісному взаємозв'язку та практичній спрямованості. Важливу роль в естетичному вихованні особистості В. О. Сухомлинський відводить мистецтву. Вхідження мистецтва в духовний світ дитини починається з пізнання краси слова, тому в її духовному житті таке важливе значення має книжка. Естетичне виховання у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського є гуманістично спрямованим, в його центрі – людина з усіма її потребами, переживаннями, здібностями, проблемами.

Ключові слова: В. О. Сухомлинський, естетичне виховання, самовиховання, учень, особистість, гуманістичний, мистецтво, краса.

Невід'ємною частиною навчально-виховного процесу є естетичне виховання, яке покликане формувати і розвивати естетичні почуття, смаки, переконання, судження, виявляти і плекати в особистості художні здібності, здатність бачити красу в природі, мистецтві, діяльності, спілкуванні та житті загалом.

Проблема естетичного виховання досить широко представлена у науково-педагогічній літературі (О. П. Берлач, Н. І. Бутенко, О. Н. Дем'янчук,

Д. М. Джола, І. А. Зязюн, В. М. Кардашов, В. О. Кудін, М. П. Лещенко, Л. М. Масол, С. Г. Мельничук, Н. Є. Миропольська, О. В. Михайличенко, Л. М. Михайлова, С. А. Ничкало, Ю. А. Пастухова, О. П. Рудницька, М. М. Чепіль, А. С. Чихурський, Г. П. Шевченко, А. Б. Щербо).

Значну увагу естетичному вихованню підростаючих поколінь відводив і український педагог ХХ століття Василь Олександрович Сухомлинський. Естетичне виховання у науковому доробку В. О. Сухомлинського було предметом дослідження таких науковців, як М. Я. Антонєць, О. В. Білюк, І. А. Зязюн, І. І. Демченко, О. О. Дуда, І. П. Наливайко, Л. П. Петрук, А. І. Постельняк, Є. Г. Родчанін, С. В. Світельська-Дірко, Г. М. Ткаченко та ін.

Мета статті – обґрунтувати гуманістичну спрямованість естетичного виховання В. О. Сухомлинського.

Педагогічні погляди на проблему естетичного виховання знаходимо у таких працях В. О. Сухомлинського: «Серце віддаю дітям» [3], «Народження громадянина» [2], «Листи до сина» [1], «Як виховати справжню людину» та ін.

У центрі навчання і виховання, на думку педагога, повинна бути людина. У праці «Листи до сина» він наголошує на необхідності «олюднювання» знань: «Олюднювання знань, одухотвореність викладання благородними, високими почуттями, – це, на мій погляд, проблема номер один і в шкільному, в вузівському вихованні. ... Світ вступає в вік Людини – ось що головне» [1, с. 608]. Гуманне ставлення до людини, до особистості, учня, дитини прослідковується у кожному творі В. О. Сухомлинського: «Треба прагнути насамперед до того, щоб стати людиною – це ще важливіше. Більше, ніж будь-коли, ми повинні думати про те, що вкладаємо в душу людини» [1, с. 609].

Найголовнішим у формуванні особистості є виховання почуття власної гідності. З цього приводу В. О. Сухомлинський зазначає: «Виховати почуття власної гідності, честі, поваги до самої себе можна лише тоді, коли людина відчуває себе господарем у своєму власному духовному світі, коли в ньому є певна межа, за яку не має права переступати ніхто» [2, с. 309]. Найважливішим педагогічним інструментом педагога він вважає вміння глибоко поважати людську

особистість у своєму вихованцеві. Зауважимо, що працювати і творити В. О. Сухомлинському довелося в радянські часи – в умовах тоталітарного режиму, в якому людина була всього лише гвинтиком великого механізму – СРСР, коли нехтувалися її інтереси і права, а вся діяльність підпорядковувалася вимогам та інтересам колективу, партії, держави загалом. Це свідчить про його надзвичайну сміливість і впевненість у своїх силах, про його власну гідність, яку не міг ніхто зламати.

Визначну роль у вихованні особистості В. О. Сухомлинський відводив педагогові, адже від того, як вихователь зуміє навчити своїх вихованців відчувати серцем внутрішній світ іншої людини, залежить духовна краса людини, яку ми повинні створити з живої, мислячої і переживаючої істоти, яка ще не стала людиною в повному розумінні цього поняття. «Мистецтво облагороджувати дитину й підлітка вищими почуттями й переживаннями – є мистецтвом співпереживання. Я добивався, щоб уже в роки дитинства людина розуміла й відчувала серцем найтонші душевні порухи іншої людини» [2, с. 501].

В. О. Сухомлинський занепокоєний тим, що саме із закінченням середньої школи для більшості студентів закінчується гуманітарна освіта, а в середніх школах в багатьох випадках вона поставлена не найкраще. Йдеться про широке гуманітарне виховання молоді – виховання емоційно-естетичне, виховання витонченості й краси почуттів, виховання вразливої натури, чуйного, делікатного серця. На його думку, гуманітарне, людське виховання – це також процес самовиховання. Виховати в собі Людину – ось що найголовніше. Інженером можна стати за п'ять років, учитися ж на людину треба все життя [1, с. 632].

В естетичному вихованні та самовихованні особистості В. О. Сухомлинський особливе місце відводить категорії краси: «Виховуй в собі людську душу. Найголовніший засіб самовиховання душі – краса. Краса в широкому розумінні – і мистецтво, і музика, і душевні стосунки з людьми» [1, с. 610]. Краса, на його думку, відточує людяність. Якщо людина з дитинства виховується на красі, насамперед на хороших книжках, якщо в неї розвивається здатність до переживань, почуття замилювання, захоплення перед красою, то навряд чи можли-

во, щоб вона стала бездушною, паскудною, розпусною. Краса, насамперед художні цінності, виховує витонченість натури, а чим тонша натура, тим гостріше людина сприймає світ і тим більше вона може дати світові [1, с. 613]. «З того часу, як людина стала людиною, з тієї миті, як вона задивилася на красу вечірньої зорі, вона почала вдивлятися в саму себе. Краса – це глибоко людське. Це радість нашого життя. Людина стала Людиною тому, що побачила глибину блакитного неба, мигтіння зірок, рожевий розлив вечірньої заграви, багряний захід сонця перед вітряним днем, мерехтіння марева над небокраєм, безкраю далечінь степів, сині тіні в березневих снігових заметах, журавлиний ключ у голубому небі, відбиття сонячних променів у міриадах крапель ранкової роси, сірі нитки дощу в похмурий осінній день, фіолетову хмаринку на кущі бузку, ніжну стеблинку і голубий дзвіночок проліска – побачила і, вражена, пішла по землі, створюючи нову красу. Зупинись і ти в захопленні перед красою – і в твоєму серці розквітне благородство» [1, с. 634].

Естетичне виховання передбачає розвиток почуттів дитини: «Досвід підтверджує, що добрі почуття своїм корінням сягають у дитинство, а людяність, доброта, лагідність, доброзичливість народжуються в праці, турботах, хвилюваннях про красу навколишнього світу. Добрі почуття, емоційна культура – це серцевина людяності. Якщо добрі почуття не виховані в дитинстві, їх ніколи не виховаєш, тому що це суто людське утверджується в душі одночасно з пізнанням перших і найважливіших істин, одночасно з переживаннями і відчуваннями найтонших відтінків рідного слова. В дитинстві людина повинна пройти емоційну школу – школу виховання добрих почуттів» [3, с. 60].

Виховання моральних, інтелектуальних та естетичних почуттів у їх тісному взаємозв'язку повинно бути практично спрямованим, у результаті чого, як справедливо вважає В. О. Сухомлинський, молода людина повинна навчитися керувати своїми бажаннями, свідомо обмежувати їх, бути володарем бажань, виховувати в собі благородні людські потреби [2, с. 500].

Естетичне виховання починається з розвитку культури відчуттів і сприймань, формування якої неможливе без бачення і переживання краси навколиш-

нього світу, змістовно багатого й емоційно забарвленого слова, емоційних стимулів духовного життя особистості, емоційної сприйнятливості до світоглядних і моральних ідей, принципів, істин, використання і створення вчителем емоційних ситуацій тощо.

Так, краса природи виховує здатність відчувати, сприймати тонкощі, відтінки речей, явищ, порухи серця: «Природа є джерелом добра, її краса впливає на духовний світ людини тільки тоді, коли юне серце облагороджується вищою людською красою – добром, правдою, людяністю, співчутливістю, непримиренністю до зла. ... Краса природи виховує витонченість почуттів, допомагає відчутти красу людини» [2, с. 539]. Однак обов'язковою умовою є спілкування дитини з природою, що забезпечує її інтелектуальний розвиток: «Для повноцінного духовного життя підлітка важливий творчий характер цього спілкування. Треба, щоб підліток щось створював своїми руками, але справа не тільки в цьому. Природа має стати сферою докладання духовних сил. ... В роки отроцтва повсякденне спілкування з природою вимагає все нових і нових відкриттів. Я прагнув до такого спілкування своїх вихованців з природою, щоб час від часу відкриття таємничих джерел життя загострювало естетичну чутливість, викликало почуття гордості за розум, науку, думку» [2, с. 543]. Окрім цього, спілкування з природою повинно спонукати підлітків до турботи про все живе і прекрасне.

Важливу роль в естетичному вихованні та духовному становленні особистості С. О. Сухомлинський відводить мистецтву. Вхідження мистецтва в духовний світ підлітка починається з пізнання краси слова: «Без подорожей до джерел рідного слова я не уявляю повноцінного естетичного, емоційного й морального виховання підлітків. Пізнання краси слова породжує в душі підлітка почуття благородної гордості, людської гідності. Осягаючи красу слова, підліток проймається почуттям відрази до всього потворного, злого. У вихованні красою слова – одно з джерел непримиренності й нетерпимості до зла» [2, с. 545]. У праці «Серце віддаю дітям» педагог зазначає: «Чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови, тим тонша її сприйнятливості до гри відтінків рід-

ного слова, тим більше підготовлений її розум до оволодіння мовами інших народів, тим активніше сприймає серце красу слова» [3, с. 201-202].

Життєдайним джерелом дитячої творчості є емоційно-естетичне забарвлення слова, його найтонші відтінки. Вчений зазначає, що творчість не приходить до дітей із якогось натхнення. Творчості треба вчити. У цій справі дуже важливо відчувати емоційно-естетичні відтінки слова. Тут на допомогу може прийти поезія, у якій найяскравіше втілена краса слова.

У духовному житті дитини важливе значення має книжка: «Вміти читати – означає бути чутливим до змісту й краси слова, до його найтонших відтінків. Тільки той учень «читає», в свідомості якого слово вирає, тріпоче, переливається барвами і мелодіями навколишнього світу. Читання – це віконце, через яке діти бачать і пізнають світ і самих себе. Воно відкривається перед дитиною лише тоді, коли поряд з читанням, одночасно з ним і навіть раніше, ніж вперше розкрита книжка, починається копітка робота над словом, яка повинна охоплювати всі сфери активної діяльності, духовного життя дітей – працю, гру, спілкування з природою, музику, творчість» [3, с. 194].

Живопис, музика, пісня також сприяють естетичному розвитку особистості. В. О. Сухомлинський розглядає ці види мистецтва як важливі засоби не лише естетичного, а й морального і розумового виховання, як джерела благородства серця й чистоти душі.

Мистецтво сприяє виявленню та розвитку в дітей здібностей і талантів. Однак без творчої праці розв'язати це складне завдання неможливо. «Джерела здібностей і обдарувань дітей – на кінчиках їхніх пальців. Від пальців, образно кажучи, ідуть найтонші струмочки, які живлять джерело творчої думки. Чим більше впевненості і винахідливості в рухах дитячої руки, чим тонша взаємодія руки й знаряддя праці, чим складніші рухи, необхідні для цієї взаємодії, тим яскравіша творча стихія дитячого розуму, тим точніші, тонші, складніші рухи, необхідні для цієї взаємодії; чим глибше ввійшла взаємодія руки з природою, із суспільною працею в духовне життя людини, тим більше спостережливості, допитливості, пильності, уваги, здатності досліджувати в діяльності людини»

[3, с. 251]. В. О. Сухомлинський зазначає: «Іншими словами: чим більше майстерності в дитячій руці, тим розумніша дитина. Та майстерність досягається не якимось чудом. Вона залежить від розумових і фізичних сил дитини. Сили розуму міцніють залежно від того, як удосконалюється майстерність, але й майстерність черпає свої сили в розумі. Я прагнув до того, щоб пізнання навколишнього світу було активною взаємодією дитячих рук з навколишнім середовищем, щоб дитина спостерігала не тільки очима, а й руками, виявляла і розвивала свою допитливість не тільки запитаннями, а й працею» [3, с. 251]. Праця дітей має бути творенням краси і обов'язково приносити їм радість.

В. О. Сухомлинський наголошує на необхідності гармонії педагогічних впливів. Естетичне виховання може бути поставлене прекрасно, та якщо інші елементи і складові частини виховання мають серйозні недоліки, то і виховний вплив краси послаблюється і навіть може звестися нанівець. Будь-який вплив на духовний світ дитини набуває виховної сили лише тоді, коли поряд відбуваються інші такі самі важливі впливи. «Сила краси як виховного впливу залежить від того, наскільки вміло розкривається сила праці як виховного засобу, наскільки глибоко й продумано здійснюється виховання розуму, почуттів. Слово вчителя набуває виховної сили тоді, коли діє сила особистого прикладу старших, коли всі інші виховні засоби пройняті моральною чистотою і благородством» [3, с. 243].

Таким чином, естетичне виховання у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського є гуманістично спрямованим, в його центрі – людина з усіма її потребами, переживаннями, здібностями, проблемами. Краса як ключове поняття в естетичному вихованні виявляється і в почуттях, і у стосунках людей, і в рідному слові, і в живій думці, й у творах мистецтва (поезії, музиці, пісні, живописі), і у творчій праці, і – головне – у самій Людині.

Література:

1. *Сухомлинський В. О. Листи до сина // Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 3 Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина.* – К.: Рад. Школа, 1977. – С. 583-657.

2. *Сухомлинський В. О. Народження громадянина // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5-ти т. Т. 3 Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. – К.: Рад. Школа, 1977. – С. 283-582.*
3. *Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 3 Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. – К.: Рад. Школа, 1977. – С. 9-279.*

Вдович Світлана Михайлівна – доцент кафедри практичної психології Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Зміст

<i>Петро Сікорський, В.О.Сухомлинський</i> про Нову українську школу	4
<i>Дмитро Герцюк</i> . Серце віддане дітям (Штрихи до життєвого і творчого шляху українського педагога-гуманіста Василя Сухомлинського)	28
<i>Леонід Мазур, Лариса Винарчик</i> . Перспективи розвитку української освіти: „Школа радості” чи „Новітні педагогічні технології”?	38
<i>Ніна Новикова</i> . Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського в розбудові Нової української школи	49
<i>Олена Пехота</i> . Впровадження спадщини В.О.Сухомлинського в сучасну педагогічну освіту	56
<i>Любов Дольнікова, Ярослав Пошивак</i> . Спадщина Василя Сухомлинського і реформа сучасної української школи	67
<i>Ольга Царик, Надія Островська</i> . Культура писемного мовлення як інструмент духовного розвитку дитини	83
<i>Валентина Матяшук</i> . Директор школи як лідер впровадження гуманних підходів до розвитку особистості дитини (за В.О.Сухомлинським)	91
<i>Сергій Мединський, Андрій Окопний, Ольга Баклицька</i> . Педагогічні погляди В.О.Сухомлинського щодо здоров'язбереження та формування здорової особистості	103
<i>Валерій Соловійов, Натіля Степанченко., Тетяна Матвійчук</i> . Педагогічні умови зміцнення здоров'я школярів у виховній системі В.О.Сухомлинського	110
<i>Віра Вихруц</i> . Проблема колективних «взаємин» та дидактичної взаємодії молодших школярів у концепції В.О.Сухомлинського	119
<i>Григорій Васянович</i> . Соціальна робота у педагогічній теорії і практиці Василя Сухомлинського (до 100-річчя від дня народження геніального українського педагога)	129

<i>Світлана Вдович.</i> Гуманістична спрямованість естетичного виховання В.О.Сухомлинського	142
<i>Надія Сабат, Наталія Сабат.</i> Духовно-моральний розвиток особистості (на основі аналізу творчої спадщини В.О.Сухомлинського)	149
<i>Наталія Денькович.</i> Емоційно-естетичне виховання учнів в системі інклюзивного простору через ідеї В.О.Сухомлинського	156
<i>Ліліана Кудрик.</i> В.Сухомлинський про людинотворчу та здоров'язбережну місію освіти	166
<i>Олена Квас.</i> Цінність дитини і дитинства у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського	176
<i>Надія Сікорська.</i> В.О.Сухомлинський про формування педагогічної культури учителів	183
<i>Богдан Сливка.</i> Інтелектуально-духовне поле дошкільної педагогіки Василя Сухомлинського	191
<i>Леся Кос.</i> Слово педагога – інструмент впливу на душу вихованця	202
<i>Степан Сливка, Юрій Козловський.</i> Народна педагогіка: метаантропологічна сухомлиністика, основні положення	207
<i>Романа Михайлишин.</i> Етнонародознавчі аспекти педагогіки Василя Сухомлинського	221
<i>Наталія Пришляк.</i> Актуальність творів В.О.Сухомлинського в контексті вивчення іноземних мов	229
<i>Олена Кузнецова.</i> Мас-медійна публіцистична творчість В.О.Сухомлинського: роль, види, жанри	234
<i>Андрій Литвин.</i> В.О.Сухомлинський як приклад життєвого шляху педагога	244

Наукове видання

Серія «Видатні українські педагоги»

Випуск X

Василь Сухомлинський

Упорядники та наукові редактори
Петро Сікорський, Дмитро Герцюк

Комп'ютерне верстання Ірина Федина

Підписано до друку 10.10.2018р.
Формат 60x84/16. Папір офс.
Гарнітура Times New Roman
Тираж 100 примірників. Замовлення № 120

Друк ФОП Кепещук П.М.
Вул.Драгана 19/77, м.Львів, 79049
Свідоцтво суб'єкта видавничої діяльності
Серія ЛВ №60 від 30.07.2010 р.
Тел.: +38(032)221-93-00